

Блаьсте хаалора

Автор: Administrator

11.02.2019 11:04 - Обновлено 11.02.2019 11:08

ЭЛЬСАНОВ Ислам

Блаьсте хаалора

Цеггачу декхнийн боьлак

/ Повесть-мозаика /

□

1847 шарахь мартан кхоалгачу дийнан итт сахьт даьлча буйсанна полкан командира

полковника Меллер-Закомельскийс, гудала йиллина меттиг билгалйна, некъана кечамбе аьлла, буйр делира. Ахсахът даьлча Атагла йолчу аглор долчу глоран кевнах арадевлла, боданехъ Органан чложца болчу новкъахъ гуделла, полковника: «С Богом» аьлча, салташа жлара туху уьшарш йина, дладоладелира эскар. Полковника члогла буйр динера, цхъана а тайпана гловла цаярал совнаха, некъахъ а, дерриг телатар чехдаллалц а, тонка цаозар.

Буйса а яра тийна, стиглахъ, хлъттинчу хих чех сагун цлена жагла санна, луйста седарчий дара, амма стигла екхна елахъ а, лаьржа, шийла а яра. Некъан шинне а аглор таьна лавтта хьун махах оьглазе лестара, ло дешна латта кларула лаьржа дара.

Нохчех ваьлла волу подпоручик Гараев Муна, кхузахъ ша совнаха хеташ, Меллер-Закомельскийна улле ваьлла воьлчу шина айкхана тлаьхъа хлъттина воьлура. Хлорш берриш говрашкахъ бара.

Кхо де хьалха Щедрински-станции полкан бахаме хьажа вахана полковник вухавалош йоглу акази сихха Соьлжа-глопе чухъавзинура, цигара Нохчийчохъ «экспедициш» лелош волу подпоручик Гараев вало. Хилларг хлун дара аьлча, масех де хьалха, айкхашкара хаам беанера, наиб Дуба, бло вовшахтоьхна, Мартантлехула Соьлжал дехъа телата вахана аьлла. Цхъа а тлеман гуллакх ца деш ле аьлла, Меллер-Закомельскийс шега йина ондда инструкции йохош, цуьнан метта витинчу полковника Гюминга ялх ротех йолу колонна яхийтина Органан чложца йолчу ярташна телата. Цунна хетарехъ, Дуба блага длавахча, шайна дуьхьалдала адам хир дацара, амма Чехкар-глопара арабевлла, хьуьнхахъ дукха генадовлале, цлехъана телеттачу нохчаша зен динера царна. Колонна, тоьпаш еттах юхайолуш, глорана герго кхечира. Глопара глорна орца а даьлла, дукха хилла а боцчу нохчийн телатар сацо дезнера. Вийнарг везткъа салти, эпсар а вара.

Подпоручик Гараев Муна Чехкар-глопе цундела валийнура, нохчашна хиндолчу телатарна, некъ гойтуш, хьалхаваккха. Масех де а даьккхира цо цхъа а хлума ца деш. Нохчий телатарх долу хабарш а клордийнура цунна. Уьш дукха цлаьххъана телетта хиларна, хлокхеран цхъа топ а ялале, дуккха а салтий хлаллакхиллера. Глазкийн оццул дукха салтий байинехъ а, нохчашна гуш бина бохам – цхъана донан глалглазкхичо, когах муш тесна, говра тлаьхъа текхош далийначу цхъана нохчочун дакъа дара. Муш, шина когах ца тосуш, цхъана когах тасар – мостагчух, цуьнан докъах цавашар дара. Мунина

дуккха а гинера ишттаниг. И дакъа говро текхош, цуьнан корта кхиссалуш, тлехъара боха а бина, хлора некъан галца тлехъ бетталуш, сурт хлъттира цунна.

Ткъа шаьш глалагъазкхий а клезиг лорура эскарехъ, уьш хьалха лоллера бевдда муьжгий хиларна. Иштта клезиг лорура салтий а, уьш эскаре ткъе пхеа шарна помещикийн лоллера балийна хиларна. Царах эпсарша-дворянаша «мтт хуу бежанаш» олура.

Тховса Дубин-эвлана телата даха арадевлча, ша ца оьшуш карийра Мунина, барона Меллер-Закомельскийс хьалхе дуьйна а айкхаш лелош хиларна. Ши айкх: цхьаъ – наиб Дубин вешин клант вара, мокха башлакх дукха леррина коьрта а хьарчийна, важа жима стаг – цкъа мацах Дубин тайпанах амалтана давигна Чехкар-гларчу гауптвахтера некъ гайта валийнарг вара. Иза тамашийна а дацара, некъ гойтурш шиъ хилар, цхьанна цхьаъ хилча, шолгланиг оьшура. Там тлехъ хлуъа а нислора.

Некъ гайтина ца лаш, оцу жимачу шина стага эскар тешам боллуш юьртана тлехачо а телельцнера. И дан хала а дара, хлунда аьлча, цхьаццанхьа хлокху хьаннашка ягийначу Бухлан-юьртара, берриш бохург санна, южаллах хьалхабевлла нах хевшинера. Царна телоттавала сахът а дацара – тлаккха хьалххе орца глаттарна кхерам хила мегара.

Цаьххьана телетта, Бухлан-юьрт, цунна тлехаччалц йолу а, цунна гонаха мел йолу а юрт, клотар а ягийнера гъазкхаша 1846-чу шеран пхийтталгачу декабрехъ.

Нохчаша шайца халкъан кепехъ бечу таманна дуьхьала гъазкхаша тлом цаьххьана дечу телатаршца, берашна тлера дуьйна, дерриг а адамаш хлаллакдарца, дерриг дахарна оьшург диллина талорца, дладахьалур доцург дагадарца бора. Кхечу кепара бина темаш нахана дага а ца боглура. Ша адам хилла ца лаш, боккъалла ша Дала адамашна вазвина «тевиллина ву» моьттуш волчу коьрта акхарочунна-паччахьна тлера схьадоглура иза. Цо Кавказера массо халкъ шена клел даладе, клел ца догьург дерриг хлаллакде аьллера.

Хьалхий-тлаьхий говраша оьзна ялочу шина йоккхачу тоьпана некъ готта бара. Некъахъ пурх эгна, хьаладевлла а дитташ дладохуш сеца дезаш а хуьлура. Цо дикка гловганаш а йохура. Мунина цхьа а хлума маьне ца хетара, гловганаш евлча, кхарна телетча я хлорш телетча, – наггахъ, цо ша иштта ма-аллара, «корта геллора» цуьнан вулаваларх. Амма цкъачунна гонаха дерриг тапъаьлла дара.

Иштта меллаша длаоьхуш, хьалха, клез-клезиг хьун дласахуьлуш, глеххьа аре гучуелира, хьалха, юрт ягаяле, хинца Дубин-эвлахь беа нах баьхнера кхузахь. Бодаша йолчул гена хетийтахь а, керла йиллина юрт кхузара кхо-ийъ чаккхарма гена бен яцара. Некъ оцу аренна юккъехула длабоьдура. Геннара догланаша ларжбина элан хола хетарг – клур буьйлу лоха тоьла хиллера. Шина маггара длабоьдучу блан юьхьиг тлехчочуш, нел йиллина, нелсагле делира чуьра аракетачу товханан цларо гучудаьккхина букарадахана йоккхачу стеган глартах тарло ИндагI. Шен чуьра аракетачу серлонгахь йист ца гуш длабоьду салтийн могланаш гича, сихха нел тлечегIира цо. Кестта юха а хьуьнан готтачу новкъа дуьйлира салтийн могланаш.

...Пхи сахьт дала чийрик йисча, сецира салтийн могла. «Говрашкара дисса, садала!» – салтийн цленехула, хьалхарчара тлехьачаьрга олуш, буьйр деара. Глашсалтий, говрашкара биссина гIалаглазкхий а шийла тхи долчу лаьтта тле охьайгира. Шайн гитесначу ларчанашна гонаха хьерчийна ахтлерган тетосурш тле а, клел а тийсира салташа. ГIалаглазкхаша а изза дира, тетосурш церан нуьйрашна тлехьа йихкина яра.

Салтел лакхарниш, эпсарш а ирахь лаьттара.

Полковник барон Меллер-Закомельский, айкхаш, Муна а биссира говрашкара. Полковникан ординархочо охьатесначу вертан тле охьахевшина, лохачу озехь къамелдан велира полковник блаьргаш тле кхаччалц башлакх хьарчийнчу Дубин вешин кланте...

Цхьаццанхьа набаро тхьовсийначу салтийн хар-хир а хезара, унтерша дIа а совцош. Жим-жимма серлаяла юьйлира. Малхбалехь са дага доьлча, ерриг хIума, – дитташ, адамаш, говраш, дитташна юккъехь къайлехь хилла генарчу юьртан хьалхара ценош а ган дуьйлира. Геннара кхойкхуш нIаьнеш а хезира. Жаьлеш а, цкъа ирке, тIаккха саготта лета дуьйлира. Роташкара роташка салтийн зIенашкахула буьйраш дIаэха дуьйлира. Эскар меллаша дитташна юккъехь дIахIоьттира. Чаболехь дIалилхинчу гIалаглазкхаша, готесна, юьртан дехьа йистера боьра дIалецира.

Къоьжа стаммий гиччош долчу майоро, юьртана гобиллина, хьоьгарчу буьйре хьоьжу аьлча, барона Меллер-Закомельскийс, блаьргаш къарзош, мохь хьаькхира:

Блаъсте хаалора

Автор: Administrator

11.02.2019 11:04 - Обновлено 11.02.2019 11:08

– Экзе-ку-ци! иштта фиражировка а е! – хинца ма-луъу мохъ хьобкхуьйла дара цуьнан...

Тлаккха, йоккхачу тоьпо кхоьссина ракета таьлна-мокхачу стиглахь ирх йоьдуш, юьртана дехъа аглор ткъаршъаьлла иккхира. Цхъаъ резервехъ юьсуш, ши батальон юьртна тле хъаьдира.

...Уггар хъалха зударийн, берийн шийла а, садаккха ца кхуьу а маьхъарий девлира. Баккхийчу нехан, божарийн маьхъарий цхъа ша-тайпа къора «ах!» долуш хуьлу, Мунина, хаза а лемина, девзира уьш. Тлаккха, ерриг юрт дехачу цхъамзанаш клелъяхча, тлехчлогла а доцу маьхъарий стигланан лаьршашка хъаладевлира я цунна уьш стиглара чу хезаш санна хийтира...

Тле хлума юха ца кхиинчу божарша шаьлтанашца, таррашца, дуьненах дог диллина, дуьхъало йора цхъамзанашна, амма иттех цхъамзано вожавора, тлаккха пхеа-ялхаммо цхъамзанаш тлехъ лаьттара хъалаойура, ткъа бисинчара, лахара хъала цхъамзанаш луйттуш, декъий дора детталучу догмех... Зударий, церан карара бераш, нанойн кучамех хьерча бераш, кхиазхой, баккхийнаш – цхъамзанашца, таррашца... – шайн цийшла эгабора.

Чохъ а, арахъ а и хъал долу глехъа хан яьлча юьрта кхаьчначу Меллер-Закомельскийна хаьккина говрахъ тевеара цуьнан ординархо. Карзахбевллачу салташа юрт дукха къиза хлаллакьеш ю аьлла, рапорт дира цо.

Цхъа бехк баьлла, эпсаран даржера лахаваьккхина вара ординархо.

Мунина маьхъаршна юккъешха ца хезира барона цуьнга дина буьйр. Ординархо ша схъавеанчу юха вахара, ткъа барон боьра болчу аглор вахара, тлаьхъахлосттина ши эпсар а волуш.

Ординархочо динчу рапортехъ нохчий къиза хлаллакбар дацара коьртаниг: салтий, хьерабевлча санна, карзахбовла йиш хилар дара. Цул тлаьхъа царна шайга дина буьйр а ца хезара, унтер-эпсаршна, эпсаршна а лета чуглертара уьш, ткъа иза еккъа-цлена бунт

яра, цѣнна бухъяккха еза бунт... Таъхъара ишттаниг салташна Бухлан-юъртахъ нах багийча хиллера. Хъераваѣлла шиъ – хъераваѣлла висира, ткъа эпсарийн буъйраш кхочуш ца диначарна, шпицрутенаш детташ, ротан шина маґарх чекхбехира... Хилларг, лакха рапорт ца яздеш, хъулдира.

Мунас тѣклѣлдина ца долчу юкъа хъовзийра шен говр. И ца айкхаша мосуьттазза а хъахош хезнера цунна, иза Дубин ду бохуш. Салташа ков, неларш, кораш а дохийна, чуъра йийбар араийзайора декъий юхкучу новкъахула. Мунин говр, лергаш телош, терсаш, хъалха тийсарх, тѣхъарчу когашна тѣхуьйшуш, дѣяха ца туьгура. Мунас, шед етташ, ирча деринчу декъашна тѣхула лольхуьйтура иза.

Пхи шо хир долу ахверзина, хаза аматаш долу когашлуьйра клант араиккхира ца чуъра, чечакх йолу кортали шех хъарчийна. Кетѣхъ лаьттахъ ваържина луьллучу воккхачу стаганна маъхъарца тѣхъодуш, дицделла кортали цуьнан дѣгла тѣра охъадуьйжира, когаш голел охъадовлу машин зарзъелла хеча гучуйолуш. Южалло шелвина воккха стаг чухула бедарца вара, аркъал луьллуш, некхах кхоъ клорга чов йина, стигла хъоьжучохъ хъажар а сецна. Иза, хетарехъ, клентан денда вара. Цунна уллехъ туьрца ерина вуьрхитта шо хир долу тайна, яържина лаьржа чѣба йолуш йол яра. Цуьнан лилларехъ, когийн, куьйгийн, букъан а хуттурш кегйича санна, цхъа ирчалла яра. Дийна адам цкъа а иштта лиллалур дацара... Мунас говран гошна луьйтанах тѣталийра, иза эццера дѣсихъеш.

Иттаннаш декъий юхкура дехъа, цхъанаметте тѣтекхийна, дѣагулдина. Уьш гонахарчу цѣнош чуъра дара. Церан яхъашка ца хъежалора Муна. Дукха шерашкахъ ишттаниг гинехъ а, цунах ца воьллера иза. Деллачу адаман юьхъе хъежа бераллехъ дуьйна кхоьрура иза.

Юьйцинчу керта уллехъ вовшашна мар-маракхетта зуда а, кхиъна яьлла йол а гира Мунина. Царна улле яхийтира цо говр. Ший а мараиккхинчохъ йийнера, дехъа-сехъа цхъамзанаш чекхдаьхна. И шиъ... мунданна санна, беламна дѣахлоттийнера салташа, шиннен баккъаш тѣхъа, кертах даьхна, хъокхий а глортийна...

Самаваьлча санна, дирста озийна, говр юхаерзийна, эвла йистехъа зурма лакхаро гулдечу эскарна тѣ ваха велира иза.

Блаъсте хаалора

Автор: Administrator

11.02.2019 11:04 - Обновлено 11.02.2019 11:08

Цхъа бисинчу дагахьбалламах я салтий цига длахьовсарна делахь а, юяхъаъжча, наиб Дубин ду бохучу доккхачу цийнах це тесна гира цунна. Таккха, цлерах цхъа хаам хилча санна, массо цийнах а цлераш летира... лаържа кIур баьлла, кестта эзарнаш суйнаш лелхачу цлеран блогIамаш стигала хьалакхевдира.

Малхбалехъа гIоттучу цIечу маьлхан серлонал къегина яра це. Оцу юккъехула юха а, «юхадовла» аьлла, зурма лекхира.

Бевдда тIегуллучу салташа такхийна исс йийсар валийра: багахь цергаш йоцу кхо воккха стаг, ялх зуда. Схъагарехь, салташа чIогIа етта а йиттина, тIера хIуманаш а этIийнера церан. Уьш а бара Меллер-Закомельскийн ординархо бахъанехь дийна бисина мисканаш.

Кхин цхъа йийсар а каравеанера оцу тIелатарехь, гIопера ши бутт хьалха ведда дезертир – цхъана штабс-капитанан доьнчик Фрол. Юьртана гобилла богIучу гIалагIазкхашна хьуьнхяхъа ведда воьду ши стаг гинера, хьалхарниг хьуьнах воьлча, шолгIачунна тIаьхъа говр а кхийна, гIалагIазкхичо айина еха гоьмукъ тохале, гор охъавужуш, юхавирзина, «ма тохалахь, со гIазкхи ву хьуна!» – аьллера цо. Шел хьалха хьуьнах воьлларг Дуба ву элира цо. Наибан лейб-повар хиллера иза...

Эскар юхадала сихделира. Орцахбевллачу луларчу нохчаша, кхиссарш еш, салтийн зIена тIелеташ, зенаш дора. Дитташ тIехъара тоьпаш етташ, гIов-аьлла чухьовдура уьш, юха салтийн тоьпийн шокъалеш ца кхочучу юхабовлуш. Хьуьнан хьийзина готтачу некъахула саьрмиках текхачу салтийн зIенаш, уьш бойуш, хедийча, тIаьхъа йогIурш тIекхаччалц совцура хьалха дIайоьлхурш. Новкъахь кIелонаш йина, дитташ эгийна, яккхий тоьпаш лела ца лора. Адамийн аьзнаш хезаш а дацара: тоьпийн кхиссарша, чаччамех юьйлинчу йоккхачу тоьпийн йийларша а уьш къардинера.

– Аръергардехь вуно вон хьал ду! – хаам бира ординархойх веанчу цхъамма.

Полковника, дуткъачу озаца мохь тоьхна, капитан тIекхайкхина, рота яхийтира цига. Амма пхи минот а ялале говрахь веанчу эпсаро хаам бира, шаьш долчохь нохчаша деккъа шаьлтанашца-таррашца даккхий зенаш дина аьлла. Полковника юха а взвод яхийтира цуьнца. Яккхий тоьпаш кхузза карара караевллера. ТIелатарш юхадетташ, хьуьнхара

аратекхира эскаран корта.

Донан ши бле глаглазкхи вара беллачийн декъий а, чевнаш хилларш а схягулбеш, длабуьгуш. Тлаъхь-тлаъхья и глудлакх сов а долура царна.

Эххар а колоннан корта юккъехь йоккхачу стеган цѐлиг лаьттачу маьршачу аренна тле кхечира. Уьш клелъарабовлуш буй хууш, нохчий совъяьлпачу дераллица тлелетира.

Эскаран ахзле арен тле яьлча а, колоннера цхья эпсар бен вацара цигахь. Меллер-Закомельский, Гараев ца лерича, вуьйш аръергардехь бара. И эпсар керла хиллера, амма нийса буьйраш деш, тлелета нохчий герга ца кхочуьitura цо. Полковник а цунна улле телара, цуьнан буьйрийн тидам бечуха, шен воьхна хилар лечкъош.

Нохчий юха ца бовлура, ткъа ерриг колонна арен тле гулъелча, берриш нохчий тлелета буьйлира царна. Цара, гобина, роглана тлехьовдуш, тоьпаш еттара. Иттех бере а чухахкавелира, царах овкъаран басарчу динахь верг нуьйран хьалхарчу хлюан тле таьйна, баттара яьккхина топ цхьяна куьйгара вукху куьйга а кхуьссуш, ма-хуьллу длахахкало эскаран зленан йохалла, ворхI ротех йолчу батальоно, цхьабосса бохург санна, тоьпаш туьйхира цунна – динна я беречунна хлумма а ца хилира. Авангарде кхаьчча, чухьовзабой, шен дарц санна болу дин хлокхуьнан аьрхалло Iадийначу Донан глаглазкхийн вовшашна юкъахь ткъе итт глудч йолуш лаьттачу шина бленна юкъатосу цо. Царна юккъехь го а тосий, юха ша схьавеанчухула, ткъес санна, юхахохку говр. Глазкхийн тоьпаш нохчийн тоьпел а ткъа глудч улле кхета.

Салтийн магIаршна юха а дукха улле чухахкавелла хета иза, юха а шена етта юлучу тоьпийн тидам ца беш хета цо. Буьйранаш деш волчу керлачу эпсарца нисвелча, топ ялийтина, дехья шега хьуьйсусх лаьттачу нохчашкахья дин длаберзийча, церан хазахетаран маьхьарий довлу.

Ткъа цо ялийтина топ, эпсаран аьрру гоьлал лакха кхетий, шокъали когах чекхъяьлла, цунна клелара говр, накха лаьттах а Iотталуш, южу. Эпсар керла вара. Духар а дара цуьнан кхечу эпсарийн духарал блаьрла.

Блаъсте хаалора

Автор: Administrator

11.02.2019 11:04 - Обновлено 11.02.2019 11:08

Наиб Дубин гергара ши стаг хилла ца лаш, цхъацца кхин нах а Меллер-Закомельскийс ахчанах эцна хила тарлора...

Наибан шен тешаме нах а бара Чехкар-Глопахъ я цунна гергахъ. Цара эскар тѳелетар ду аьлча, Дуба ца тешнера: «Хилла долу Меллер оццул ловдал а вац, виллина кхуза вал, цо ша иштта тѳелатарх дѳахоуьйтуш хилча – тѳелетар цахиларан билгало ю иза», – аьлла...

Айкхаша бинчу хаамах – овкъаран басахъчу динахъ хилла бере – Дубин доттагI, цѳеяххана наиб Садулла вара.

Шийла яра мартан юьхъ, делахъ а блаъсте хаалора.

Хинцца бен садаържаш дацара

Цхъа бле ткъа гIарол волуш, шаройн чIожера вогура имам Шемал. Гуьйренан тIаьхье яра. ХIокху лекхачу лаьмнашкахъ, стиглана уллехъ хиларна, догIанца ийна лIайн ткъарш йоглуш, лакха мел довлу, чIагIлучу махо и ткъарш ловзош, гIодаюккъалц йолу башлакх а ца тоьура шех хъарча. Имамна а, цунна гонаха долчу ханна а цхъатерра яра и шело, имаман, церан санна, тIеюхучуьнан гIайгIа бан ца деззашехъ.

Нохчийчоьнан букарчу лаьмнех делахъ а, ялта цадер бен, стом кIезиг хилар бен, – кхечунна шайна кхачо ялур йолуш дара хIара лаьмнаш. Ломан басешкахъ дежийлийн гIелъелла цанаш гора, лекха буц хьалххе Iаьнна кIелъяха кечъелла, лаьмнашкахъ шийла хуьлу дела, блаьстенна тIаьхьо хьалагIатта.

Хи чохъ баккъаш лийчо охъайийшина гомашаш санна, чхернаш долуш, гIад дуткъделла Орга хадо буьйлира уьш. Говраша, мералуьргашкара Iаь юьйлуш, деза садоьура, ларлуш дерачу хи чу когаш докхуш, бухарчу тIулгех къорделла «цIакъ-цIикъ» хазош. Говраш

бергаш тле клада язлуш, тлодашна, тланашна гонаха чопа йолу булкъаш йовлура. Органна юккъе кхаьчча, хино кхоьхьучу шийлачу ловрашка хьожучу Шемалан цлехъана корта хьевзира: хлокху дуьненах-дахарх кхетар вац – хьо мел вахарх а – хих волуш ву хьо я хе длахьош ву, корта а хьовзийна. Блаьргаш хьаьдда доьдучу хи тлера дехьарчу хийисте айира цо, латте хьаьжна, шена хино хьалхийна ойланаш д'алахка.

Хлокху деношкахь имам букъе шело уьдуш вара, цлехъашха хьацар тухуш, дагар доглуш. Глазкхашца дозанехь йолчу ярташа дика тлейцира и, шатлакхна тоьпаш кхуьссуш, имамна генна дуьхьалабоглуш, дозане кхаччалц и юьртах воккхуш, цуьнан сийнна, кегийрхойн тобанаша говраш хьийзош.

Орга аренга доллучохь паччахьан эскарго 1844-чу шарахь дуьйна йоьг'начу Чехкар-глопо сагатдора имаман. Органца, кхечу хишца а ч'аг'лонаш йохкуш яра, берриг гонахара мохк, тоьпан цхьамзанашца санна, боькъуш бара, нахах шайна муьтлахь леш бан. Ткъа шайн леш глазкхаша бухкура-оьцура, ж'аьлех-дохнах хуьйцура, шайн лешан зудабераш, зударий-леш а шайна ма-луьу лелабора. И т'едоуьйтучул – валар тоьлура.

Селхана шаройн хьалхара ши стаг, дерриг гулделла адам ир-карах'иттош, ч'ог'ла дуьхьалваьллера Шемална. И шиь блаьвна чохь вагавайтинера имама. Блаьвна чохь латийначу ц'аро тхов чубожийра, блаьвнал ах лекха суйнаш а дохуш. «Ца кхета, шаьш соьгахьа я глазкхашкахьа хир дац бохург аьттехьа хила йиш йоций, цхьанненгахьа боцуш хила йиш яц, шаьш долчу кхаьчна дац, боху, глазкхийн эскар, деача – шаьш и юхатухур ду а боху... Бакъду, уьш кхуза кхачаза бу, х'орш т'аьххьара болу дела. Т'аьххьара болу дела, гауршна атта хир бу караберзо».

Адам даьгча, дог'ла доглу, олу, цундела селхана д'адоладелла хир дара х'ара дог'ла. Блаьвнан тхов пенашна юккъе чубужуш хьалалилхинчу суйнаша баьгначийн синош хьалаойуш санна хийтира цунна, шен эт'ла дог цлехъана к'ирлодоккхуш, коьрта тлера клан буьртиггал хьаладевлла чохьш, можан чохьш а ирах'иттош... Цунна хетара, нах шен куьйга клел ца балийча, юкъара г'уллакх хир дац, глазот а д'акхехьалур дац. Х'инццалц схьа цунна гинарг, и шех кхеттарг а цхьаь дара: нах кхерамо бен ца балабо низаме...

Зумсера – Чинха, Чинхара Муьлкъойн ч'оже вирзинера Шемал.

Блаъсте хаалора

Автор: Administrator

11.02.2019 11:04 - Обновлено 11.02.2019 11:08

Имам, шовзткъе итт шарал совваъллехъ а, тлахъаьлла, куйгаца ка-ницкъ болуш стаг вара. Хьалха, Геза-Махьмина уллехъ тлом беш, члогла каде стаг хиллера иза.

Ларамаза сих-сиха садоьлуш, букъе етта шело шен чуьра эккхош, аьрру аглора кхарна це ца хуу хи а доглуш, цхъана ломан когашкарчу некъа боглура уьш.

Малхбузехъ Гуха кхочуш, гучубаьллачу малхо ломан бохалла Индагла тледожийра кхарна. Тховса кхузахъ сецна, кхана юьртаца къамел дина, шена бертахъ йолчу Бенгара ваха дагахъ вара имам.

Гаролийн блабаьччас карийна валийна жлайхойн мотт хуу нохчи-талмаж а вара кхаьрца.

Гухойн хьалхарчу стеган Губашан блов ирх бахана лаьттаху ломах букъ тоьхна яра, цуьнан кхо глатт а дара. Ломан арцах глш охъаэгна дерзина дитташ, коьллаш а яра. Ломо Губашан блаьвнан ницкъ, члагалла а ша йолучул сов хоьтуьйтура.

Губашан вашас Цутас говр дӀалецира везачу хьешан. Губаш тевеача, Шемал а, Шемална уллера бархӀ стаг а лоха хетара цунна хьалха: уьш массо цуьнан белшашка я чӀенге бен ца кхочура.

Тхов клелахъ бихкина боккха цӀен сту бара, йоцийчу малаш юккъехъ клеззиг хьийзина чо болуш. Садаьлча, мералуьргаш чуьра лаь йолура. Стомма чкъор хебаш, шалхаихна нуьцкъала ворта саттийна, клелдӀашхула хьобжура иза; «бӀо-о-в!» – кхайкхира и, дехийчу гӀуркхех йинчу кертана гонаха дуккха говрашкахъ береш севцча. Хьалхара ши ког рогглана хьокхуш, шена клелахъ гӀурах дастаделлачу лаьтташ цинцаш тийсийтира цо. Буглано шен агӀонах мотт хьаькхна цхъана агӀор бижийна, хьийзинчу чонна малхо южа бос тухура. ДӀабузу горга малх оцу буглано малашца шайна тӀехьарчу лома тӀе а кхобссина, хӀинца ломах ах чубоьжна хетара. ТӀехьарчу когаш клел дуткълуш хьалахъаьддачу гайно кхин тӀе а сов хоьтуьйтура цуьнан когийн тотту ницкъ.

Жимма дехъа беда , жоьла а дара.

Блаьсте хаалора

Автор: Administrator

11.02.2019 11:04 - Обновлено 11.02.2019 11:08

Блаьвнан неларш, чьонаш а лекхий, яккхий а хийтира имамна. Йоккхачу товханан эле а яккхийчу члагарех яра... Лам боккха болу дела, блаьвнан йоккхалла ца хаалора арара. Дерриг хлокху ломан маьданах схьадаьлча санна дара: блов, сту, цийнда...

Сту лулахь длатарбеллачу блана бийнера, уьстагий – Губашан чохь болчу Шемална, цуьнца волчу бархI стагана, царца волчу нохчи-талмажца а цхьаьна. Иза Губашан мостагI велахь а, тховса хьаша лорура цийндас.

Губаша хьеший шолгачу глатта тлехь тлельцнера, цуьнан доьзал кхоалгачу глатта тлехь лаш бара.

Лелхаш богучу хьакхаран чиркхо серлайоккхура чь. Хьеший, дика хлума а йиьна, паднара тлехь паргIатбевлира. Имама дийхира Губаше, шена мотт тховса товхина уллехь биллар, хлокху деношкахь шех йьлла шело дIаялийта воллура ша аьлла.

– Губаш, – элира имама, – хлокху деношкахь шаройн, шотойн, чIаьнтийн, зумсойн, чIинхойн тайпанашкахь хилла со. Цара массара сан Iедал кьобалдо, вайн мажара гаурш дIабахалц царах леташ, муьтIахь хиларан тоьшалла а дина. Ткьа хьо хьалхара стаг волу гухойн тайпа ду со бакь ца веш, сан Iедална клел ца соцуш. Гухойн тайпано и дарний, гIазотна и тешаме цахиларний, ас хьо бехке лору. Кхана вай дерриг шун ломан халкь гулдийр ду, цуьнца кьамел дан. Ахь, тайпанан верасо, хьо бусалба хиларе терра, хьайн халкь суна муьтIахь дан деза, – керла валийначу нохчичуьнга-талмаже, ладьгIна, дIахьаьжира имам.

Талмажа, воха а вухуш, имама аьллагунна шегара хIара тIетуьйхира:

– ... Ахь уьш муьтIахь ца бахь, ас эцигехь корта боккхуьйтур бу хьан.

Дарвеллачу Губаша элира:

Блаъсте хаалора

Автор: Administrator

11.02.2019 11:04 - Обновлено 11.02.2019 11:08

– Шемал, со цкъа а ваьлла вац хьуна хьан федална дуьхьал. Ва амма хаалахь, сан сискал йиъначу ахь тховса дуьйцуш дерг имаман сийдеш доций, – шен мостагичуьнга-талмаже корта а тесна, Шемална тевоглавелира иза.

Губаша Шемале аьлларг талмажа иштта гочдира:

– Иза а хууш дац – ахь боккхур бу сан корта я ас хьайниг боккхур бу. Хьовсур вай!

Паднара тера хьалаиккхинчу Шемала буьйр дира:

– Длавехка и гаур!

Нохчийн талмаже леррина ладуглуш Ia Шемалан ха иштта а кийча дара. Царах хьалха текхетта кхо-виъ длакхоьссина, тлехьаьдда, Шемална доккха тара тоьхна, и длакарчийра Губаша, вукху веамма-пхеамма, тлехьашхула текхетта, хьалаглевттинарш а текхетта, Шемала а цхьаьна, юкъах доьхкучу доьхкаршца букъа тлехьа пхьаьрсаш дихкира Губашан, тлаккха, и халла охьатоьхча, когаш а бихкира.

– Блаьргаш баха жлаьлин! – мохь туьйхира имама.

Муртазекъийн бленчас шаьлтанан суйца ши блаьрг баьккхира цийнден. Цо шена тлехиина волу ворхI стаг тера длаластийра, цхьа доьхка а хадош.

Нохчийн талмажа, сихха схьадаьккхина, шен доьхка делира Шемалан хан хьаькаме, Губашан пхьаьрсаш дладехка.

Блаьсте хаалора

Автор: Administrator

11.02.2019 11:04 - Обновлено 11.02.2019 11:08

Цлута а, цлийнден кхин гергара ши стаг а чулилхича, герза тледолура глудлакх, делахь а блаьвна уллечу ца чурьа схьалилхинчу Шемалан гларолаша, цлий лано мегар дац бохуш, кертах бехира уьш. Цлута дика кхетара цара дуьйцучух, глеххьа жайхойн мотт хаьара цунна.

Ваьхьна, сов хлума чукхуссучу цхьалгачу глатта тлехь долчу ца чу тесира блаьргаш баьхна Глубаш, хан куьйгалхочо валийна цхьа гларол а хлоттийра цуьнан неларе.

Имам товхина улле вижира. Цунна тамашийна хетара, ша хлара йовха меттиг ехна цлийнда блаьргаш бахийтина, кхана вен я ца вен мегаш (тховса корта хьере болуш, кхоччуш сацамбан ца лаьара цунна), хлокху йовхачу меттигна ша хлумма декхар ца хетар. Глубашан блаьргех хьаьдда ши тача дагадеача, селхана ягийначу блаьвнан тхов тлебоьжча, хьалалилхина довха суйнаш а хьалхахлюьттича – дагар хьаьдира цуьнан дегле. Дог къуьйлуш, сахьийзаш санна, дласакирчина, охьаоьзначу чиркхан глийлачу серлонгахь паднара йистехь беглийла хетачу меттера цхьаь дласахьавира цо: «Мохьмад-Шарип...», – аьлла. И Мохьмад-Шарип воцуш, нохчи-талмаж хиллера. И хьала а глаттийна, цуьнца шен вуьжу меттиг хийцира цо.

Глубаш, буьйса юкьал тлехььялча, веара метта. Ши блаьрг, чохь пхьалглахь кхевсина клегий долуш санна, лийжаш, богура. Шен блаьргаш баьхна хилар дагадеача, цергаш хьакхийна, мохь хьакха лиира цунна. Баьхначу блаьргийн лазар дицдеш, хье юкь а йогура, лийжаш.

Дохькарш лелхийта дегл дуьйлича, кхетамах валлал, совделира цуьнан баьхначу блаьргий лазар. Белшашкара доьхкарш хьаьдда, куьйгаш парглатдевлча, когаш тлехь ша ца латтаваларх кхеравелира и. Кху чохь, жимачу корана аьтту аглор, дечиган хьостамах длатесна верта дара, хлокхуьнан тиша верта. Куьйга пен лоцуш, вахана, и схьаэчна, неларх шозза-кхузза мийра туьйхира цо. Гларолан когийн кледа татанаш улле даьхкина, «за-акъ» – аьлла нел схьайиллича, аьрру куьйга даржийна верта гларолна хьалха лоцуш, жлов санна айина аьтту буй тоьхна, вожийра цо иза.

Блаьрзечу кхуьнан гларолан тапчанах эца дукха пайда хир бацара, куьйгаш хьокхуш лехча, охьавоьзначуьнан хонерчу баттахь шаьлта яцара, и Глубаша цунна дуьхьала лаьцначу вертанах яхана хиллера. Цхьана куьйгаца пен лочуш, хьеший болчу шолгачу глатта тле хьалаволавелира иза.

Цо шен хьеший болчу йоккхачу чьнан пхьалглахь бина глуй меллаша длабоьллира чухула, тата ца далийта члагаршна юкъя плелг буьллуш. Чохь богуш чиркх хиллехь, чу ма-ваьлла и хаалур бара цунна блаьргаш даьхча яга йоьлладу хьен юкъяца... Хлокхарна хьалха хлинца бехке дацахь а, чиркха чу хьакхар дотта дицдаларна, хьешашна гергахь ледарло хир яр-кха и аьлла, ойла хилира цуьнан.

Товхина хьалха вижинчунна, вькъяуш, шиь валла, онда шаьлта туьйхира цо, ницкъ тлебилларна, когаш тлехь ца латталуш, ша охья а вужуш.

Чохь берш хьалалилхира, яьлладу гловгано самабаьхна. Блаьрга юьттина плелг а гур боцчохь къяп-къярс глаттийра блаьрзечу Глубаша. Шовкъяе ваханчу цхьяна юкъяна уьш блаьрзе а болуш, ткъя шена гуш санна хийтира цунна. Уьш цлеххьяна длатийра, цхьямма шайн маттахь хлума а аьлла, ткъя хлара царал хьалха сецнера, меттахволучунна хеззехь тоха. Амма уьш, дукха ца лаш, схьахетарехь, массо меттахбевлира. Глубаша, шаьлта ластийна, масех «ах!» даьккхира церан, тлаккха дуткъя маьхьарий а девлира.

– Хьий-й шу, заддаш! – цлогла туьйхира цийндас. Юха а тлехьяьдда, масех узар даьккхира цо. Ирделладу лерсинна аьтту аглор пенаца цхьяннан теба болар хезира, – и веттавала охьавиллира цо. Кхин а, кхин а... Хлокхунна а кхийтира масийттаза. Хлара кху чуьра длаваха а, я кху чуьра цхья а аравалийта а дагахь вацара. Церан, чевнаш йина длатекхначеран, хаддаза «ахлий», деза саделаррий, наггахь цхьяна са кхачийначуьнан моххий дара хезаш.

Глубашан пхьяьрсех, белших, деглах а шаьлтанийн лийжа чевнаш яра, лийдалучу мелачу цийх чоин ши тлам къяьсттина базбеллера, когаш а тлунъелладу цленкъяхь шершара. Эццехь цо чухула глуй длабоьллина не! арахула етта йолийра Шемалан гларолаша. Блаьргаш баьхначу цийндас шеца чубьхкиначеран ах! дар а, маьхьарий а севцира, уьш длатийра, амма кхуьнан саца йиш яцара: хлорш охьябехкина, еттаху неларна дуьхьяла верза везаш вара иза. Уьш длатийча, арарниш а, ойла ян санна, клеззигчу ханна дласевцча, шен баьхна цларах догу блаьргаш, чевнаш а дагаяьхкина, цлеххьяна шех, царах а къяхийтира Глубашна.

Цунна шен чевнаш хилладу аглонаш тле, букъях, коьрта чу а цхья йоккха хлума етта йолийна хийтира: «До-он-к, до-он-к», – аьлла. Иза неларх бетта болийна боца, амма беза

Блаьсте хаалора

Автор: Administrator

11.02.2019 11:04 - Обновлено 11.02.2019 11:08

хен хиллера. Цо шен корта тентакбоккхуш хийтира Глубашна...

Ней йоьжча, ерриг неісаге длаюкъуш, блаьргаш даьсса клогачу кедаш чуьра охьаихна деттачу цийн ши тача долуш, чевнаша верина Глубаш длахлоьттича, гларолаш совцабелира, и стаг оццул воккха хиларх цецбевлла.

Циггахь тлехьашхула тоьхна, вожийра иза.

Садаьржаш дара. Бугла ен охьатоьхначу муьшаца вихкина волу Глубаш кхайкхира:

– Шемал, хьо дийна велахь, алал, муха хийтира хьуна хьо веза хьаша лерина тлеэцна цийнда? – кхерчехьа, ша вийна-веринчу нохчийн талмажегахьа воьрзуш.

Гларолех цхьамма гочдира и шийтта чов хилла, кхетамчохь волуш-воцуш, кетарх хьаьрчина, меттахь ахтевжина лачу Шемална.

– Хьо, шеко йоцуш, майра стаг ву. Амма хьо гаур ву. Цундела луйьранна, жлаьла санна, лийр ву хьо!

Оцу буса Глубашан ваша Цлута Орга аренга долучохь йолчу Чехкар-Глопан комендантна караваха велира шен гергарчу нахаца, зударий, бераш а цахь дуьтуш: царна бохам бийр бацара.

Халла длахуьлучу бодашкахь Глубашан даьссачу блаьргийн лаьржа гонаш ах юьхьал даккий хетара. Стоммачу муьшаца вихкина лаьттахь волу иза а дукха воккха хетара.

Бесни тлехула охьаледа ций куьйга дла а доккхуш, цуьнга хьаьжира Шемал, и ций лаьржа хетарна цецваьлла...

Хинцца бен садаържаш дацара.

Хлара дуьххъара хилла а дацара Шемалца Органан чожахь. ВорхI шо хьалха, хлара Нохчийчоьнан имам хаържинчу 1840-чу шарахь, майхь, Мулкъахь а йинера кхунна шаьлтанан ши чов, цхьаъ – гайх, важа – куьйгах. Оцу хенахь кхуьнан гонахара ха кIезиг ду ала мегар дара, амма, и мел дукха хилча а, язделлачух вер вац-кх. Шемал валаран ойла еш вара.

Губаша йинчу чевнаша вожийча, 1848-чу шеран январехь Веданахь къайлаха Диван гулйна, ша лахь, шел тIаьхьа кIанте ГIеза-Махьме шен имамалла дIадала лаьа, элира Шемала. Диванан декъашхойх цхьа а дуьхьала ца хилира.

Цхьа а Шемала аьллагунна реза ца хила ваьхьар а вацара. Цхьа стаг бен вацара Диванехь оцу тIехула цуьнга вистхила ваьхьар волуш – цуьнан стунда Джамалуддин, амма иза аьттехьа а дуьхьал вацара.

Ша Диван вовшахтаха Шемална 1841-чу шарахь дагадаийтинарг а цуьнан стунда Iеламстаг вара. Пачхьалкхан кхеташонехь – Диванехь верриг декъашхо ткъе шийтта стаг вара, амма билггала дош леларш ялх стаг бен вацара – уггар хьалха Шемалан стунда Джамалуддин, Глазгумкара Мохьаммад-Эффенди, Чиркейра Раджабил-Махьма, Яхьйа, Каранайра Хьаьжа-Дибир, Шемалан шен хан куьйгалхо МитлихI-МуртаIела а. Ша имам хаържинчу Нохчийчуьра цхьа а декъашхо а вацара Шемалан Диванехь...

Чевнех меттавеъча, Шемала 1848-чу шарахь мартан чаккхенехь Хунзахехь имаматан боккха Гулам бира. Шемал хинцца а бесаза вара юьхьа тIехь.

Хинцца цуьнан кхин а доккха ха дара, нах атта тIе а ца кхочура цунна. Буьрса волу дела, ша волучул, нахах кхин а хервелла хетара иза.

Арахь яла гIерташ блаъсте а яра. ТIаьххъара лайн алхаш дIайовлуш лаьттара. Хунзахна

Блаъсте хаалора

Автор: Administrator

11.02.2019 11:04 - Обновлено 11.02.2019 11:08

юккъехула ситтинчу некъах дласалела нах шайн беркъа, беркъа йоцчу а йовхачу гловталшца бара, наггахь гушболу баккхийнаш кетаршца а болуш, лаьнах девллачу адамаша, лаьтто а йовхоне сатеснехь а, цкъачунна иза яцара. Стигал а, лаьржачу мархаша лаьцна, даш санна, еза хетара.

Гуламехь имамна муьтлахь болу Дагестанера леламнах, наибаш, бленчашна текхаччалц болу тлеман куьйгалхой а гулбеллера. Хьалхахитточех коьртаниг дара: Шемал длаваьлча, цул тлаьхьа длахлотто везарг цуьнан пхийттара вала гергавахна Геза-Махьма хилар. Иза глеттахлотталц, цуьнан луналла дан верас наиб Албаз-Дибир а хлоттош.

Шемалан Геза-Махьмел воккха волу клант Джамалдин Ахулгохь къовсам болуш глзкхаша, закъалтана, длаваьккхинера, иза Россехь вара, цундела Джамалдин юкъара волура.

Массара иза, хила дезаш санна, тлейцира. Дуьхьалваьлларг цхьа наиб Хьаж-Мурд бен вацара. Гуламехь цо сила-а болчу нахана хьалха хлумма ца элира, аьлларг цул тлаьхьа аьллера, ткъа иза сихха имаме а кхечира... Имам имаман клант хила ца веза, имам тур ира дерг хила веза...